

## Tentoonstelling : het joods verzet tegen de *Endlösung* 1939-1945

[*Organisatie : B'nai B'rith Europe / Koninklijk Legermuseum (20.XI.2001/15.II.2002)*]

RUDI VAN DOORSLAER

Deze tentoonstelling riep tegenstrijdige reacties op. De onderzoeker zal ongetwijfeld geïnteresseerd geweest zijn in heel wat thema's die door deze tentoonstelling werden geëvoceerd; hij kon er vele teksten en illustraties bekijken die nieuwe feitelijke kennis of nieuwe reflecties bijbrachten. Voor de professionele historicus was dit ongetwijfeld een leerrijk museumbezoek.

Daarnaast werden wij ook getroffen door de beklemmende sfeer die de tentoonstelling uitstraalde. Soms gaf het concept – maar ook de gebruikte materialen en de vormgeving – ons een bijna claustrofobische gewaarwording. De partizanenhut, de chaotisch opgebouwde panelen : het herinnert aan de leefwereld van het verzet. Wanneer de vormgever (François Seigneur) op zoek is geweest naar een symbiose tussen vorm en inhoud, dan is hij daarin zeker geslaagd.

De andere zijde van diezelfde medaille wordt gevormd door het schrijnend gebrek aan logica bij de opbouw. De bezoeker vindt zich slechts met heel veel moeite terug in de opeenvolging en de indeling van de diverse thema's. In dit opzicht ontbreekt het de tentoonstelling aan didactiek en is ze veel te nadrukkelijk opgebouwd voor bezoekers die reeds een voorkennis hebben.

In het algemeen besteedt deze tentoonstelling erg veel aandacht aan Oost-Europa, wat terecht is want daar woonde ook de overgrote meerderheid van de joodse bevolking. Maar zulks veronderstelt tevens dat wordt aanschouwelijk gemaakt hoe de joodse bevolking in die regio's leefde, woonde en werkte. Dat gebeurt evenwel niet. De samensteller van deze tentoonstelling, Bernard Suchecky, is vertrouwd met het Jiddisch, wat hij door middel van de documentkeuze in de tentoonstelling demonstreert. Dit komt de wetenschappelijke waarde van de tentoonstelling ten goede, maar evenwel spijtig genoeg niet de bevattelijkheid ervan voor het brede publiek.

Het gevolg van de armtierige duiding en pedagogisch omkadering – er is een audio-begeleiding, maar er zijn geen begeleidende, samenvattende, vertalende of duidende tekstpanelen – is dat de rijkdom van deze tentoonstelling voor het grote publiek nauwelijks te doorgronden of te bevatten viel. Voor de Nederlandstalige bezoeker kwam daar nog bij dat de audioband was ingesproken met een zwaar dialectisch Hollands accent en dat de begeleidende tekstbrochure bol staat van de storende taalfouten (zo staat er 10-tallen keren 'de' getto).

De joodse geschiedenis in Europa en de geschiedenis van de antisemitische

vervolgingen zijn op zich reeds zeer complex; de geschiedenis van het verzet van joden is dat al evenzeer. Dit betekent met name dat om het verzet van joden te begrijpen en te duiden niet alleen kennis vereist is van de joodse geschiedenis en van de vervolgingen, maar ook van de geschiedenis van de nationale verzetsbewegingen : hun oorsprong, hun ideologische context, hun successen en mislukkingen. Verzet van joden was namelijk niet steeds – of beter slechts zelden – autonoom. Dat is allemaal samen natuurlijk erg veel voor een tentoonstelling die duidelijk met (te) beperkte middelen is gemaakt.

Welke historische boodschap wenst deze tentoonstelling te brengen ? Dat het niet waar is dat joden zich als schapen naar de slachtbank hebben laten leiden. Dat, integendeel, de joden zich wel hebben verzet : in de getto's, in de kampen, in de partizanenstrijd. Deze stelling is historisch correct. Toch zijn er ons inziens enkele belangrijke inhoudelijke aspecten die ofwel ontbraken ofwel onevenwichtig werden uitgewerkt.

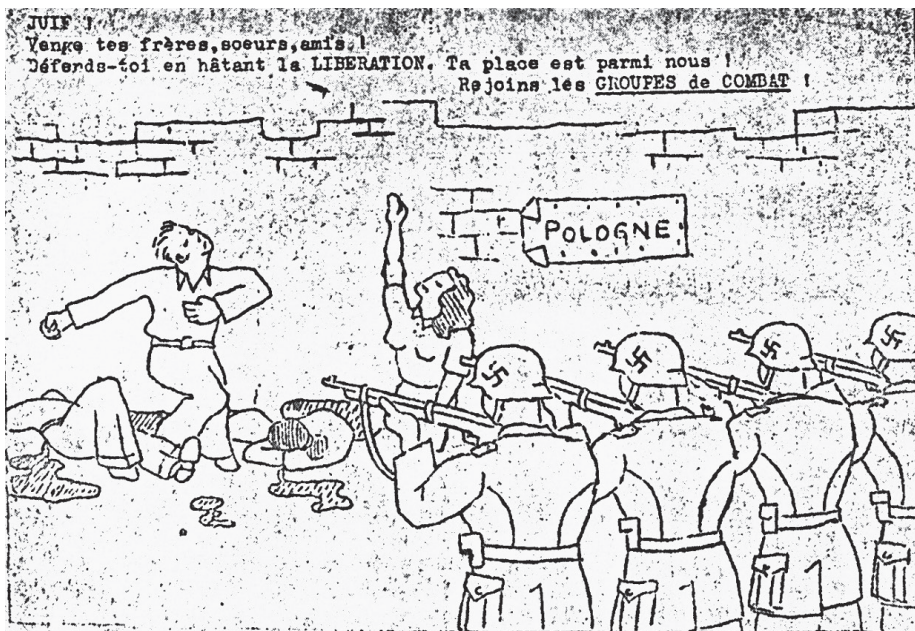
Ten eerste : de duiding m.b.t. de erg uiteenlopende identiteit van de joden die op zeer diverse manieren verzet hebben gepleegd, en vaak om andere motieven in het verzet zijn getreden dan hun jood-zijn, blijft in de tentoonstelling veel te vaag. De titel van de tentoonstelling luidt 'Joods verzet tegen de *Endlösung*', wat in wezen maar een deel van het geheel kan dekken. Suchecky spreekt in zijn inleiding bij de begeleidende brochure over 'Joden in het verzet en joods verzet', wat al vollediger is. Dan ontbreekt enkel nog het verzet van niet-joden tegen de jodenvervolgingen

(de februaristaking in Amsterdam, de overmoedige aanval op het 20<sup>ste</sup> konvooi van Mechelen naar Auschwitz waar slecht één van de verzetsmensen van joodse afkomst was, de vele duizenden die joden hielpen onderduiken, ...). Persoonlijk zijn wij van mening dat ook in een dergelijke tentoonstelling deze veelheid aan joodse identiteiten en aan invalshoeken duidelijk moest worden gemaakt.

Ten tweede : de duiding m.b.t. de ideologische oorsprongsvelden van de joden die zich hebben verzet moet erg ver gezocht worden. Linkse (vooral communistische) en nationalistische (zionistische) organisaties en stromingen liggen er meestal aan de basis van.

Ten derde : de verzetsactiviteiten van de – vooral in West-Europa – geassimileerde joden, die niet zelden vanuit een eigen nationale patriottische context of vanuit een antifascistisch engagement in het verzet zijn gestapt, worden onderbelicht; zo blijft bijv. de Nederlandse nationale verzetsheldin van joodse afkomst, Hannie Schaft, onvermeld. Zelfs al is deze tentoonstelling vooral voor de Oost-Europese 'markt' bedoeld, dan nog ben ik van oordeel dat dit – in een globaal Europees perspectief bekeken – een vertekening vormt.

Ten vierde : de stadsguerrilla van de joodse communistische partizanengroepen in Parijs, maar ook in Brussel, blijft letterlijk in het duister (een kopie tonen van de 'affiche rouge' zonder duiding is leuk voor ingewijden, maar vertelt 99 % van de bezoekers helemaal niets). Nochtans is het precies door middel van deze 'terreur' tegen collaborateurs en bezettings-



- Vlugschrift verspreid door joden in het communistische verzet.  
(Archief SOMA)

ambtenaren dat joden in beide landen het meest nadrukkelijk hebben gewogen op het klimaat tijdens de bezetting of zelfs op de bezetting *tout court*. Dit aspect zou op de tentoonstelling niet alleen moeten vermeld zijn, maar zelfs nadrukkelijk (met de nodige nuances en contextualisering) uitgewerkt.

Ten vijfde : de Joodse raden komen aan bod, maar de delicate kwestie van de oorlog in de oorlog tussen leden van de Joodse Raden en joden in het verzet, blijft grotendeels onbesproken. Het verzet in Brussel schoot de topman van de Jodenvereniging in België verantwoordelijk voor de oproepingsbrieven voor Mechelen dood en het verzet stak de steekkaarten van de joden die door dezelfde vereniging waren opgemaakt in brand (maar ze komen te laat, want het zijn slechts kopieën). Dat zijn essentiële wapenfeiten van het verzet van joden, maar ze blijven ongezegd.

Het heeft er bijgevolg alle schijn van dat de tentoonstellingsverantwoordelijken enkele heikele thema's – zoals de pluriforme joodse identiteit en de joodse assimilatie, de strijd tussen joden, de terreur tegen personen – liever uit de weg zijn gegaan. Dat is spijtig, want het is precies door de evocatie van de complexiteit van de historische realiteit dat mythes worden ontkracht.

Toch heeft deze tentoonstelling nog voldoende troeven om inhoudelijk te boeien, al valt het zoals gezegd op dat ze

in feite met te schaarse middelen werd opgebouwd. Terwijl in dezelfde zaal van het Koninklijk Legermuseum allerlei militaire en bijhorende ornamenten de wanden bleven sieren, trok de bezoeker nauwelijks georiënteerd rond in een schaars verlichte ruimte waar de geëxposeerde documenten en foto's slecht tot hun recht kwamen en dikwijls nauwelijks leesbaar waren. Op dit vlak dus een gemiste kans, want wij kunnen ons moeilijk voorstellen dat het in de bedoeling lag van de organisatoren (*B'nai B'rith Europe*<sup>1</sup>) om uitsluitend de reeds ingewijde bezoeker met dit thema te boeien.

---

1 *B'nai B'rith* is een joodse organisatie die zich tot doel stelt wereldwijd de Rechten van de Mens te verdedigen en te strijden tegen het antisemitisme, het racisme en de vreemdelingenhaat.